

УДК 81'373. Олена Карабута

(Херсон)

НАЗВИ ЛІКІВ ТА ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

У ПОРАДНИКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті з'ясовано особливості семантичної структури назв ліків та лікарських препаратів, визначено лексико-семантичні групи досліджуваної лексики.

Ключові слова: ліки, лікарські препарати, лексико-семантичні групи, фармакологія, лексика.

The peculiarities of the semantic structure of the names of medicines and medicinal preparations are found out in the article, lexical and semantic groups of vocabulary. That are determined.

Key words: medications, medicinal preparations, lexical and semantic groups, pharmacology, vocabulary.

Витоки фармакології (науки про дію хімічних речовин на організм людини і тварини) знаходимо в глибокій давнині, коли люди емпірично з навколишнього середовища (рослин, тварин, тканин, мінеральних та органічних сполук) відбирали речовини, за допомогою яких полегшували страждання поранених і хворих людей, тварин. Таким чином складався багатовіковий досвід лікування.

Лікарську практику та наукову медичну діяльність обслуговує відповідна галузева підмова, необхідним компонентом якої є система медичної лексики.

Назви ліків та лікарських препаратів до XIX ст. кваліфікуються як загальномовна номенклатура. Лікарські номінації XX ст. кваліфікуються як наукова номенклатура – мова медичної науки і практики, що сформована, і до її лексичного фонду залучаються в основному професійні елементи і лише в поодиноких випадках – різноманітні (діалектні назви лікарських препаратів, просторічні тощо).

У зв'язку з тим, що українська медична номенклатура, а саме назви ліків охоплюють декілька тисяч номенів, нами розглядаються лише назви найбільш поширених і вживаних у сучасній фармакології лікарських препаратів, а серед них ті, які становлять інтерес з погляду походження, семантики й словотвірної структури. Предметом етимологічного й семантичного аналізу є назви форм ліків та лікарських препаратів у лікарських довідниках і порадниках ХХ ст., отже, це нормативні назви ліків, проте з'ясування специфіки вироблення цієї групи лексики вимагає й залучення народних назв лікарських препаратів та матеріалів, пам'яток української писемності.

Здійснений аналіз засвідчує, що спільнослов'янська лексика та народні лікарські номени переважають у народній медичній номенклатурі, для нормативної лексики більшою мірою властиве використання запозичень, зокрема з латинської й грецької мов.

Однак, виявивши у слові латинський чи грецький корінь і суфікс, можна зробити висновок про запозичення номенів. Проте серед слів грецького або латинського походження чимало слів, які не були запозичені безпосередньо українською мовою. Багато грецизмів і латинізмів потрапили до лексичного складу української мови через посередництво французької, німецької, польської або

інших європейських мов. Досліджуючи такі одиниці, треба чітко розмежовувати мову-джерело і мову-посередника. Перша може дати відповідь на питання про етимологію слова, інша – вказати на конкретні шляхи проникнення лексеми в українську мову і пояснити деякі з його фонетичних, семантичних і словотвірних особливостей.

Крім того, багато слів, що мають грецькі і латинські корені, не могли бути запозичені через таку просту причину, що ніколи не існували ні в грецькій, ні в латинській мовах. Велика кількість слів, особливо в галузі медицини (номенклатура лікарських препаратів) були штучно створені в новий час на базі давньогрецьких і латинських слів [4, с. 143].

Із-посеред великої кількості запропонованих на сьогодні класифікацій ми вважаємо найбільш прийнятною і зручною класифікацію В. Корпачова [1, с. 3], який виділяє такі групи лікарських засобів: наркотичні і снодійні, місцевоанестезуючі, беззаспокійливі, серцево-судинні, жаропонижуючі, збуджуючі, сечогінні, антисептичні, дезінфікуючі, протималарійні, гормони та їх синтетичні аналоги, вітаміни, антибіотики, препарати для лікування злоякісних утворень, діагностичні, бактерійні препарати та ліки, що розрізняють за їх хімічними якостями.

Ю. Крилов і П. Смирнов поділяють ліки на більш широкі, загальні групи і тому їх класифікація є хоч і простою, однак недосконалою: ліки "від нервів", ліки "від безсоння", знеболювальні, серцеві, гормональні, ліки "від зацукрування організму", ліки "від алергії" [2, с. 54].

Усеохоплюючою є класифікація М. Машковського, який розподіляє всі лікарські засоби на такі фармако-терапевтичні групи: лікарські засоби, що діють головним чином на центральну нервову систему; лікарські засоби, що діють головним чином в області закінчень еферентних нервів; серцево-судинні засоби; сечогінні засоби; засоби, що діють головним чином в області чуттєвих нервових закінчень; засоби, що впливають на процеси обміну в тканинах; протимікробні та протипаразитні (антисептичні) засоби; діагностичні засоби [3, с. 543].

Усі досліджувані назви ліків та лікарських препаратів ми розподілили за такими лексико-семантичними групами (ЛСГ), як "Снодійні та заспокійливі лікарські засоби", до якої належать наступні назви: Апоневрон (Aponeuron), що складається з лат. префікса а- "від" і грец. neuro "нерв". Отже, це засіб від нервів, тобто заспокійливий; Беллоїд (Belloid) – приймають як снодійний та заспокійливий препарат. В основі лат. bello – "воювати, боротися", це ефективний заспокійливий засіб, що бореться з підвищеною дратівливістю і безсонням; Валідол (Validolum) – заспокійливий засіб, лат. validus – "здоровий, міцний, сильнодіючий"; Кларитин (Claritin) – лат. claritas – "світлий, ясний" – ліки знімають спазми гладкої мускулатури і відповідно забезпечують світлий настрій, позбавивши від болю; Ультракаїн (Ultracain) – заспокійливе. У структурі слова маємо дві основи: ultra – "за, по той бік" і кокаїн – наркотична речовина; Фризіум (Frisium) – зменшує напругу, дратівливість, збудження, агресивність. Препарат дозволяє досягти повної психічної стабільності. Free від англ. значить "звільняє", "вільний, невимушений" тощо.

До ЛСГ "Беззаспокійливі" належать лексеми Анальгін (Analginum), грец. префікс а- "від" + algos- "біль", отже, це лікарський препарат, що послаблює або усуває біль; Беллалгін (Bellalginum) – лікувальні якості цього препарату схожі з попереднім, про це свідчить друга частина у структурі назви ліків, перша ж – bello – "воювати, боротися". Отже, ліки швидко й ефективно усувають біль; Доло мобілат (Dolo mobilat) – швидкий і дієвий засіб для лікування хворобливих запальних набряків у ділянці суглобів, м'язів, застосовують як беззаспокійливий засіб під час розтягу, удару, вивиху. Dolor – "біль, ломота", mobilis – "швидко реагуючий"; Спазмалгон (Spasmolgon) – засіб угамовує біль, складається слово з двох основ: spasm – спазм, algos – біль; Термо Мобілізин (Termo

Mobilizin) – препарат, що застосовується для лікування ревматичних захворювань: terminalis – кінцевий, mobilis – швидко реагуючий тощо.

До ЛСГ "Серцево-судинні лікарські засоби" зараховуємо номени: Аевіт (Aevitum) – в основі лат. aevitas, atis, що означає "життя", "вічність". Цей препарат приймають при трофічних порушеннях тканини, а також при атеросклеротичних змінах судин, отже, використання цих ліків забезпечить здорове життя та відносну "вічність"; Валокордин (Valokordinum) – ефективний серцево-судинний препарат, який приймають як швидкодіючий заспокійливий засіб (vallo – захищати, cordis – серце); Кардіовален (Cardiovalen) – за своїми лікувальними якостями препарат аналогічний до попереднього. У слові змінена структура: спочатку – cordis – серце, потім – vallo – захищати; Плазмол (Plasmolum) – препарат отримують із крові людини, тому семантика слова є досить прозорою – plasma (англ.) – плазма; Пульснорма (Pulsnorma) – засіб, який застосовують для лікування пароксизмальних порушень ритму: pulsation – стук, удар, pulsus – удар, поштовх тощо.

Широкою є ЛСГ "Антисептичні та дезінфікуючі лікарські засоби": Баклофен (Baclofen) – в основі слова лат. bacillus – "паличка", тому семантика є досить легко пояснювальною – антибактеріальний засіб; Левомекол (Laevomecolum) – препарат виявляє антимікробну дію. В основі слова лат. laevo = levo – полегшувати; Левоміцетин (Laevomycetinum) – антисептичний засіб, який застосовують при пораненнях (laevo – полегшувати); Сальвін (Salvinum) – препарат виявляє антимікробну, живильну дію, у кінцевому результаті забезпечить хворому швидке одужання – salveo – "бути здоровим"; Фарингосепт (Faringosept) – препарат використовують для профілактики та лікування гострих інфекцій. Це слово має дві основи: pharyngeal (англ.) – "глотка", septic (англ.) – "септичний, мікробний" тощо.

ЛСГ "Шлункові та жовчогінні лікарські препарати" включають лексеми Алмагель (Almagel) – лат. almus означає "живильний". Отже, це живильні ліки, що застосовуються при виразковій хворобі шлунка; Білігност (Bilignostum) – термін складається з двох основ: перша – bilis – жовч, друга частина усічена від (dia)gnosis – діагноз. Це засіб для рентгенографії жовчних шляхів та жовчного міхура; Вентер (Venter) застосовується як противиразковий засіб, в основі слова лат. venter – "живит", "череву"; Гаспиран (Gastripan) – ліки, які використовуються як заспокійливий засіб при болях у шлунку: gaster, tris – "шлунок", pain – "біль"; Но-шпа (No-Spa) – ліки також застосовуються як швидко реагуючий засіб при болях у шлунку: No – "ні", spasm – "спазм"; Фестал (Festal) – назва відповідає англ. festal – "святковий" і призначений для покращення роботи шлунка, що є запорукою відмінного здоров'я і святкового настрою тощо.

До ЛСГ препаратів, що стимулюють і захищають імунну систему людини, належать ліки: Бронхо-мунал (Broncho-munal) – підвищує гуморальний і клітковий імунітет, про це свідчить назва препарату, яка у другій його частині має усічене слово immunity – "імунітет"; Віразол (Virazol) – ефективний противірусний препарат, який захищає імунітет людини, в основі назви англ. virus – "вірус"; Геровітал (Gerovital) – препарат, що покращує, зміцнює імунітет організму людини, сприяє підняттю її настрою. Перша частина слова – gero – "мати", "нести", друга – vitalis – "життєвий, здоровий"; Імукін (Imukin) – забезпечує імунорегулятивну дію, в основі слова лат. immunis – "імунний"; Інтерлок (Interlok) – ліки сприяють знищенню життєдіяльності ряду вірусів в організмі, тим самим захищаючи його імунітет: inter – "між", lock (англ.) – "замок", "зачиняти"; Рибомуніл (Ribomunyl) – стимулятор імунітету, слово складне за структурою і це дає можливість визначити значення препарату: 1) рибосоми; 2) імунітет тощо.

Значна за кількістю лікарських препаратів семантична група, яку класифікуємо на основі їх хімічних якостей, тобто це ліки, що містять у своєму складі видимі, очевидні хімічні сполуки: Аргосульфан

(Argosulfan) – препарат, який містить у своєму складі срібло і застосовується як антибактеріальний засіб: argentum – "срібло"; Желатинол (Gelatinolum) – хімічний склад цих ліків – розчин харчового желатину; Йодаміл (Iodamidum) – антисептичний препарат йоду; Йодонол (Iodinolum) – призначення препарату аналогічне до попереднього, у складі свого містить йод; Калімін (Kalumin) – препарат використовують при порушенні опорно-рухової системи, після травм, у своєму складі ліки містять хімічні сполуки калію; Кальціумфолінат (Calciumfolinat) – активна речовина – кальцієва сіль фолієвої кислоти. Отже, в основі назви препарату дві активні речовини – кальцій і фоліант; Ліпостабіл (Lipostabil) – у складі препарату ліпова кислота, ці ліки покращують показники ліпопротеїдів у крові. До складу цієї лексеми входить компонент stable – "стабільний"; Сульфацил-натрію (Sulfacylum-natrium) – sulphur (англ.) – сірка. Основними хімічними складовими даного лікарського препарату є сірка і натрій; Ферамід – (Ferramidum) препарат вилковує залізодефіцитні анемії різного походження ferramintum – "залізний"; Хлорбутин (Chlorbutinum) – ліки володіють протипухлинною активністю. Назва препарату вказує на його основний склад; Цинкундан (Zincundanum) – препарат має протигрибкову активність, а його назва вказує на основну хімічну сполуку, що переважає у складі ліків тощо.

Семантичний аналіз лікарських препаратів дозволив виокремити ще одну семантичну групу назв ліків, що у своїй структурі містять вказівку на рослинні екстракти: Адонізид (Adonisidum) – препарат виготовлений із трави горицвіту весняного (Adonis – "горицвіт"); Алором (Alorom) – препарат містить сік алое (aloe – "алое"); Ментол (Mentholum) – заспокійливий та болевгамовуючий засіб, який виготовлено із листочків м'яти (menthe – "м'ята"); Травоген (Travogen) лікувальний крем, до складу якого входять цілющі лікарські трави, що знижують грибкові інфекції шкіри.

Аналіз назви ліків та лікарських препаратів дає змогу зробити такі висновки: в українській мові існує розвинена, добре структурована терміносистема на позначення ліків та лікарських препаратів, яка відповідає сучасним міжнародним науковим стандартам і може служити засобом спілкування фахівців як учених, так і практиків; сучасна термінологія української мови має тематично широко розгалужену систему, яка постійно розвивається і поповнюється завдяки реалізації лексико-семантичних та словотвірних процесів у загальнолітературній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпачев В.В. Популярно о фармакологии. – К.: Наукова думка, 1989. – 184 с.
2. Крылов Ю.Ф., Смирнов П. А. Путешествие в мир фармакологии. – М.: Знание, 1988. – 176 с.
3. Машковский М.Д. Лекарственные средства / Пос. для врачей: В 2-х ч. – Ч. 1. – Вильнюс: Тампа, 1994. – 650 с.
4. Откупщиков Ю.В. К истокам слова: Рассказы о науке этиологии. – М.: Просвещение, 1986. – 176 с.
5. Панько Т.І., Кочан І.М., Марценюк Г.П. Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.